כמו ועוצר רחם כו'[105], והקליטה הוא לכם, לנשמות ישראל דוקא, ששרשם בעצמות אא"ס שלפני ההשתלשלות דע"ס דאבי"ע, כמאמר[106] ישראל עלה במחשבה כו' כידוע, רק שירדו בירידת המדריגה מעצמות המאציל מעילה לעילה, עד בחי' מל' דאצי', ששם מתעכבים ומשתהים בבטן הנוק' בבחי' עיבור, והוא משמ"ע עד ז' של פסח, שאז בחי' הלידה, מטעם הנ"ל כדי שיהא התולדה בגילוי אור גדול במעלה ביותר, כל שההסתר מתעכב יותר. וזהו ענין קי"ס, שהפך ים ליבשה[107] בז' של פסח, שהוא בחי' הלידה כידוע[92], וענין קי"ס מבואר במ"א[108] שהיה גילוי אור גדול במעלה יותר מכל ההשתלשלות, מאחר שהפך ים ליבשה, שהוא מעלמא דאתכסיא[109] נעשה בחי' גילוי, וכאשר ההעלם נעשה גילוי עד רום המעלות מוכרח שהאיר אור גדול מבחי' ההעלם והגילוי, והוא מעצמות אא"ס דקמי' כחשיכה כאורה[110], בחי' חשך סתרו[111] נעשה גילוי אור כו', וכמ"ש במ"א[108] (וגם הגליות נק' עיבור כידוע[112]. וגלות זה האחרון שמתעכב זמן רב כ"כ, מפני שהאור שיתגלה בזמן תח"ה ועה"ב הוא אור גדול במעלה ביותר. וז"ש[113] עד יעבור כו' אותיות עיבור. ולזה אמרו[114] כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם, והסתר פנים שבגלות האחרון שמתעכב זמן רב כ"כ, עי"ז יהיה בחי' הארת פנים לעתיד במעלה עליונה יותר מבזמן בית ראשון ושני וכו' וכידוע, וד"ל).

* * *

השמים" (עקב יא, יז). וראה אוה"ת שמע"צ ע' א'תשעג: „עצרת הוא ענין קליטה .. וכדפי' לפי פשוטו בספר בינה לעתים דרוש י"ז כי עצרת לשון עכוב, כמ"ש מנוח נעצרה נא אותך כו', והוא מ"ש במשלי סי' ד' י"ג החזק במוסר אל תרף נצרה כי היא חייך, הודיענו כי תל שכל בנין השלימות תלוי בו הוא שאחר קנות האדם מעלה מה איזו שתהי' לא תהי' אצלו לפי שעה, אלא יחזיק בהתמדה למען תעמוד אצלו ימים רבים". עכ"ל. ושם ע' א'תשצא: „עצרת לשון (עיכוב, כמו נעצרה נא אותך, והיינו ענין) קליטה". עכ"ל. ועד"ז הוא בכ"מ. וראה סה"מ תרנ"ה ע' ח: „עצרת הוא ל' עיכוב והמתנה, וכמו נעצרה נא אותך גבי מנוח (שופטים י"ג ט"ו), וכמו כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך (וירא כ' י"ח), וכמ"כ עצרת ל' קליטה, דזהו ג"כ ענין עיכוב, אלא שיש בעיכוב ב' ענינים, אם העיכוב הוא העדר ההשפעה, כמו כי עצר עצר ה' בעד כל רחם, או העיכוב שיתעכב במקומו ולא תפלוט ועי"ז יהי' ההולדה". עכ"ל.

105) משלי ל, טז.

106) ראה ב"ר פ"א, ד. ובכ"מ.

107) ע"פ תהלים סו, ו.

108) ראה לקמן תית, א ואילך. וש"נ.

109) שים ויבשה הם עלמא דאתכסיא ועלמא דאתגליא – ראה לעיל רלט, ג־ד. וש"נ.

110) ע"פ תהלים קלט, יב.

111) ע"פ תהלים יח, יב.

112) ראה לעיל רפז, ב. וש"נ.

113) בשלח טו, טז. וראה מאמרי אדה"ז פרשיות ח"א ע' רט. לקמן תכט, ב. תו"ח נח נח, סע"ב. וישב רח, ב ואילך. שמות יז, סע"ג. וש"נ. וראה גם פע"ח שער הסליחות רפ"ג.

114) תגיגה ה, סע"א. וראה סה"מ תקס"ה ח"א ס"ע תצה. תקס"ט ע' ערב. לקמן תכט, ב. שער האמונה לאדה"א כד, סע"ב ואילך. שערי אורה נז, ב.

* * *

להבין[1] ענין[2] הלולב ומיניו ונענועיו, הנה מבואר במשנת חסידים[3] בדרך קצרה תוכן כוונות נענועים דלולב, שהוא להמשיך דעת לנוק' דז"א העומדת בחזה כו', ע"ש. ותחילה יש לבאר שרש ענין הדעת מהו, ומהו ענין המשכות הדעת לנוק'. דהנה[4] כתיב[5] ואתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו כו', ולכאורה יש להבין, שאם פי' של דעת כמו שסוברים העולם שהוא הידיעה, כפשוטו של [רסג, ד] פי' דעת שהוא ל' ידיעה, א"כ היה צריך דוד ללמד את שלמה בנו ידיעה תחילה, וממילא הי' יודע, ולמה אמר ל' ציווי לבד דע כו', דמשמע שדבר זה תלוי בשלמה לבד, ואחר שצריך ללמוד עד שידעו את ה', אין זה תלוי בשלמה, אלא הי' צריך להודיע לו הידיעה הזאת, ומה מועיל הציווי מבלי ידיעה בתחילה לשמוע ולהבין. לכן צ"ל שפי' דעת אינו לשון ידיעה לבד[6], אלא כמו והאדם ידע[7], שאינו ענין ידיעה, אלא הכרה בהתפעלות השכל, וכמו ידע שור קונהו[8], וכמ"ש[9] רק אתכם ידעתי כו', שכל אלה ענין הכרה

1) מאמר זה נאמר ע"י כ"ק אדה"ז בליל ב' דסוכות תקס"ט, ונרשם ע"י כ"ק אדה"א בס' תקס"ח (נמצא בכת"י מעתיק מס' 632, ומשם נדפס בסה"מ תקס"ח ח"א ע' תמב ואילך. ונמצא בעוד כת"י מעתיק – כנסמן בסה"מ תקס"ח ח"ב ע' תתקמ הערה 78. כאן הוגה המאמר בהשוואה לדפו"ר, ונסמנו כמה מהשינויים שבסה"מ תקס"ח שם).

חלק גדול מהמאמר (כללות המאמר מלבד ענין הנענועים ופרטי הד' מינים) נתבאר גם במאמרי אדה"א הנחות תקע"ז ע' שנג ואילך, ואולי הוא מיוסד על מאמר זה*. כמה הגהות למאמר זה נדפסו באוה"ת סוכות ע' א'תשלט.

כמה מעניני המאמר הובאו ונתבארו בכ"מ – כנסמן לקמן בהערות: 2, 4, 74, 84 ו־90.

2) בהבא לקמן (עד תחילת פיסקא: והנה כל) – ראה המשך וככה תרל"ז מאמצע פרק פד עד ריש פרק פז (סה"מ תרל"ז ח"ב ס"ע תרו ואילך), המיוסד בחלקו על המבואר כאן. וראה גם חלק הא' של ד"ה להבין ענין נטילת לולב תקס"ג (סה"מ תקס"ב ח"א ע' רפב־רפג. ח"ב ע' תקנג־תקנד).

3) מס' ימי מצוה וסוכה פ"ה מ"ג. וראה (נוסף לנסמן בהערה הקודמת) שער הכוונות ענין סוכות דרוש ה. פע"ח שער הלולב פ"ב ופ"ג. סידור האריז"ל כוונת הנענועים. מאמרי אדה"ז אתהלך לאזניא ע' נג. תקס"ב ח"א ע' כז. תקע"ב ע' נב. לעיל שנז, ב. שפג, ד. מאמרי אדה"א דברים ח"ד ע' א'שט ואילך. אוה"ת בלק ע' א'כז ואילך. סה"מ תרנ"ב ע' א ואילך. המשך תרס"ו ס"ע מה. תער"ב ח"ב ע' א'קסז. ועוד.

4) בהבא לקמן (עד פיסקא: והנה כל) בענין הדעת – ראה (נוסף לנסמן בהערות הקודמות) תניא סש"ב ספ"ג (ז, ב). פמ"ב (נט, א־ב). לקו"ת ואתחנן ד, סע"א. ה, סע"ב ואילך. סה"מ תקס"ו ח"א ע' תג. שער האמונה לאדה"א א, א. מאמרי אדה"א נ"ך ע' פט־צ. אוה"ת שמע"צ ע' א'תשפז. נ"ך ע' תתקפח. המשך תרס"ו ע' שכג. סה"מ עת"ר ע' קנט ואילך ובנסמן שם. אעת"ר ע' קכא. תרע"ח ס"ע שסח ואילך. ועוד. וראה לקמן הערה 6.

5) דברי הימים א כח, ט.

6) ראה (נוסף לנסמן בהערה 4) תו"א משפטים עד, סע"ג ואילך. ויקהל פח, א. לקו"ת בלק עא, ב־ג. מאמרי אדה"ז הקצרים ע' תקנז. תקס"ב ח"ב ע' תרצב. תקס"ג ח"ב ע' תפה. לעיל קצא, ב. ובכ"מ. וראה לעיל קנח, ב ובנסמן שם בענין שדעת הו"ע ההרגשה.

7) בראשית ד, א.

8) ישעי' א, ג.

9) עמוס ג, ב.

*) במאמרי אדה"א שם נכתב בהערה שהוא מיוסד על ד"ה להי"ע נטילת לולב תקס"ג (הנסמן בהערה הבאה). אבל יותר נראה שהוא מיוסד על המאמר הנדפס כאן.

בהתפעלות והתפשטות השכל, וכמארז"ל[10] אין התינוק יודע לקרות אבא כו', וכיוצא בזה.

ולהבין ביאור ענין ההכרה שהוא בדעת דוקא, הנה דוגמא כזאת מצינו באברהם, שאמרז"ל במדרש[11] בן ג' שנה הכיר כו'[12], כי תרח אביו עבד לשמש ולירח, וקודם שהכיר לבורא האמיתי הי' עובד גם הוא לשמש ולירח, אך הנה עבודתו הי' בהתפעלות גדולה אשר בדעת, כי הי' סבור לדעתו שהשמש הוא הבורא, ונתפעל בדעת זה כל היום, ולא הי' נשכח מאתו כלל, ולא הי' מחשבתו קשורה רק בדבר זה, והוא הנק'[13] דעת היפך השכחה, כי השכחה באה דוקא מהיסח הדעת כידוע, אבל כל זמן שהדעת מאיר א"א להיות שכחה כלל. וע"כ, מיד שהבין אברהם שאין השמש בורא אלא נברא, בראותו ששקעה השמש, כמבואר בדרז"ל[14], והכיר וידע לבורא האמיתי, הנה בכח דעת זה הראשון עבד לבורא האמיתי, שהוא שלא נשכח ממנו כלל כל היום איך שהוא בורא הכל, והתפעלות שכליי' זאת היתה בו כל היום, ולא כמו תרח שגם בעבדו לשמש לא נתפעל כל היום. ומזה יש הוראה גמורה שהתפעלות שכלית, אף שאין ההשכלה רק ענין א', אם התפעלות שכלית זאת מתפשטת בתמידות בלי הפסק, הוא הנק' הכרה, והוא הנק' דעת, ולא ידיעת המושכל בלבד. ע"ד דוגמא יובן מידיעת השור את קונהו[8], שמפני שמכירו הוא נמשך אחריו בהתפעלות תמידית כו', וכן הבן שיודע לקרות אבא[10], שנמשך אחריו מצד התפעלות הדעת, שהרי קודם שיש לו דעת אין לו התפעלות זאת במוחו, ועד"ז ענין והאדם ידע[7], לשון הכרה בבחי' התפעלות שבמוח דוקא כידוע, וכמו שאין קישוי אלא לדעת שבמוח דוקא כידוע[15].

וכיוצא בכל אלה יובן ג"כ שרש פי' הדעת באלקות, שאינו ענין הידיעה לבד, אלא דוקא ענין הכרה והתפעלות השגה עד שנמשך תמיד אח"ז. ולזה הפי' אין הכרח לומר בפי' דע את אלקי כו'[5] ענין הידיעה לבד, אלא ר"ל ענין הכרה בהתפעלות השכל, אף שאין השכל רק דבר א', והוא שהוא בורא את הכל מאין ליש וכיוצא. ובזה כבר מתורץ קושיא הנ"ל למה אמר לשון ציווי דע את אלקי כו', הי' לו ללמדו ידיעה זו תחילה, כי לפי שפי' דעת זה הוא בחי' הכרה בשכל א' בהתפעלות תמידי, א"כ שייך ע"ז דוקא הציווי, ולא הלימוד[16]. וע"כ הוזהרנו ג"כ השמר פן תשכח[17], שהוא ענין א' ממש עם ציווי ואזהרה זאת דדע את אלקי כו', כי השכחה אינה באה רק מהיסח הדעת, שהוא העדר ההתפשטות[18] המוח, ואחר שמוזהר על הדעת ממילא אין שכחה, וכן אם מוזהר על השכחה כו' א"כ הרי הוא אינו מסיח דעת, מפני שמקיים ציווי דדע את אלקי כו', אלא שמצות הדעת היא מ"ע, כמ"ש[19] וידעת היום וכו', אתה הראת לדעת[20], וכיוצא כתובים רבים, והשכחה היא ל"ת דכל השמר פן כו'[21], אבל מ"מ ענינם א' כנ"ל. והמופת לזה ממה שמצינו בחסר כח הדעת, שהתפעלות כח השכל יופסק בו, ולא יתקיים אורו בו, כמו נשים שדעתן קלות[22], שהוא הפסק כח השכל להתפתות לדבר המנגד לשכל, וכן קטנים נוחים להתפתות מיד מפני שאין להם דעת, ע"כ אין הקטן בר עונשין[23], לפי שאין לו מחשבה[24] שהוא בחי' דעת הנ"ל, וע"כ עיקר מוחין דקטנות הוא בחי' השכחה, ועיקר מוחין דגדלות הוא הדעת, וכ"ז הוא הוראה על פי' דעת, שהוא תוקף כח השכל בהתפעלות והתפשטות יתירה. [רסר, א]

והנה, כל הנ"ל בפי' דעת למטה, יובן מזה הנמשל למעלה, כמ"ש במ"ח[3] בכוונות לולב שהוא להמשיך בחי' הדעת לנוק', לפי שנשים דעתן קלות. אך תחילה יש להבין ענין נוק' דז"א העומדת בחזה דז"א. דהנה כתי'[25] בדבר ה' שמים נעשו, וידוע שהוא התהוות כל פרטי העולמות והמלאכים דבי"ע, שהכל נמשכו מבחי' דיבור העליון, וכמ"ש בס"ו[26] וקבען בפה, שהוא יוד מאמרות בכלל, וכמ"ש[27] ויאמר אלקים יהי אור, וכידוע בדרז"ל[28] שגם המלאכים מיכאל וגבריאל נבראו מבחי' דבור העליון שביו"ד מאמרות, וכמ"ש ועוף יעופף[29] עוף זה מיכאל כו'[28]. ועד"מ הדבור שבאדם התחתון, הרי אנו רואים שכח הדבור שבפה תלוי בהבל הלב, שהוא בחזה הלב, כי נקב יש בחזה

10) ראה ברכות מ, סע"א. סנהדרין ע, ב.

11) ראה תנחומא לך ג. בהר א. ב"ר ל, ח. סד, ד. נדרים לב, א. ועוד. וראה ראב"ד וכס"מ על הרמב"ם הל' ע"ז פ"א ה"ג. לקו"ש ח"כ ע' 14 ואילך.

12) בסה"מ תרע"ח שם (ע' שסט) מוסיף (ע"פ המבואר לקמן בפנים): „הכיר דוקא, שהי' אצלו בבחי' הכרה .. ועי"ז דוקא נשתנה מהותו". עכ"ל. וראה עוד בענין הכרת אברהם – תו"א ויצא כד, א. לקו"ת חוקת ס, ג. מאמרי אדה"ז פרשיות ח"ב ע' תערב. תקס"ד ע' יד. תקס"ח ח"א ע' תג. מאמרי אדה"א נ"ך ע' פט. סה"מ תרנ"ו ע' דש. תרס"ד ע' קכז. סה"ש תורת שלום ע' 92.

13) ראה הנסמן בהערה 4.

14) ראה זח"א פו, סע"א. מדרש הגדול ס"פ נח.

15) יבמות נג, סע"ב.

16) הל'מוד: בסה"מ תקס"ח שם (ע' תמג): לימוד ידיעה.

17) ואתחנן ד, ט (בדילוג). ו, יב (בדילוג). עקב ח, יא (בדילוג).

18) ההתפשטות: בסה"מ תקס"ח שם: התפעלות. [ולהעיר מהלשון בסיום הפיסקא, שהדעת „הוא תוקף כח השכל בהתפעלות והתפשטות יתירה"].

19) ואתחנן ד, לט.

20) שם, לה.

21) ראה עירובין צו, א. וש"נ. וראה גם הוספות הרמב"ן למנין המצות מל"ת א. ס' תרדים מל"ת התלויות בלב ו־ט.

22) קידושין פ, ב. שבת לג, ב. וראה לקו"ש חי"ז ע' 149 הערה 14.

23) ראה נזיר נז, ב. סנהדרין סח, ב.

24) ראה חולין יב, ב. וראה שער האמונה לאדה"א טז, סע"א. דרך חיים פב, ג. אמ"ב פט, ג. קא, א. קעו, א. קעז, ד. תו"ח בא קכט, סע"א. מאמרי אדה"א דברים ח"א ע' רמד ובנסמן שם. סה"מ עת"ר ע' קס.

25) תהלים לג, ו.

26) פ"ב מ"ג.

27) בראשית א, ג.

28) ראה זח"א מו, ב. זח"ב רלט, א. זח"ג כו, ב. וראה לעיל מז, א. וש"נ.

29) בראשית א, כ.

הלב שמשם הבל הלב יוצא לפה, ומשם נמשך כח הדבור. והמופת לזה נראה בחוש, שכאשר לב האדם שמח אז יתפשט כח הדיבור בהתרחבות יותר, מפני שלבו מוציא הבל, לכן[30] כשהלב שמח שאז הבל החזה בבחי' התפשטות דוקא, אז יוצא גם כח הדיבור בהתרחבות, משא"כ אם הלב עצב ורגז וכיוצא, שהבל הלב נתכווץ ומתקבץ, ואזי אין הבל הלב בוקע בנקב החזה, ונתמעט כח הדבור ואינו מתפשט כ"כ. וא"כ מובן שעיקר כח התפשטות הדבור נמשך מהבל הלב שיוצא מנקב שבחזה. וכמ"כ יובן בדוגמא ומשל למשכיל למעלה בבחי' מל' דאצי', שנק' דבור העליון[31], כמו היו"ד מאמרות, הנה נק' ג"כ בחי' נוקבא דז"א, כידוע דבחי' ז"א הוא בחי' מדות עליונות דאצי' שנק' לב העליון, ובחי' החזה דז"א הוא עד"מ מהבל הלב שבחזה הלב דאדם התחתון, וע"כ נק' המל' נקבה, נקב ה', כמ"ש בע"ח[32], דהיינו מפני שהדיבור הוא המקבל מהבל הלב שנק' ה', והוא נקב שבחזה, שהוא מאיר בה' המוצאות, ואז נק' נקבה כו', וכמ"ש בע"ח[32] דכתר נוק' דבוק בחזה דז"א, והוא כמשל כח הדבור שמתפשט מהחזה דוקא, וכח הדבור נק' כתר דנוק', ונק'[33] ג"כ רוח ממללא, שהוא בחי' מדבר שלמעלה מבחי' דבור, וכמ"ש בע"א[34]. וזהו ג"כ מ"ש במ"ח דנוק' דז"א עומדת בחזה דז"א, שהוא כדי לקבל אור וכח חיות המוחין, להיות דבר ה' מהוה הכל מאין ליש בלי הפסק כו', וד"ל. [רסד, ב]

ועתה יש להבין ענין המשכת הדעת לנוק' דז"א הנ"ל

העומדת בחזה דז"א כנ"ל, דהנה אמרו בזהר ע"פ[35] ולילה ללילה יחוה דעת, יחי' מבעי' לי', שוי"ו זה דיחוה הוא בחי' המשכת הדעת למלאכים וכל הנבראים שבג' עולמות בי"ע. כי הנה ידוע שכל הנבראים מקבלים מבחי' המל', שהוא בחי' דבור העליון, אך זהו רק התהוותן מאין ליש לבד, כמ"ש[25] בדבר ה' שמים נעשו כו' כנ"ל, אבל בחי' התפעלות שלהם בבחי' ביטול והשתחויה תמידיות[36], כמ"ש[37] וצבא השמים כו', לשון הוה, שתמיד משתחוים, וכמ"ש[38] השמים מספרים, שהוא שתמיד מספרים כו', הנה זה נמשך בהם בבחי' המשכה פנימיות מבחי' המל' מקור חוצבם, שהוא בחי' המשכת הדעת הנמשך בכאו"א לפום שיעורא דילי', וכנ"ל בפי' ענין הדעת שהוא בחי' התפעלות שכליית התמידית דוקא, וא"כ, אם לא הי' נמשך למלאכים שפע אור בחי' הדעת הזה בתמידות, לא הי' התפעלותם בתמידות, אלא שמוכרח לומר שנשפע ונמשך להם בחי' הדעת בתמידות, וע"כ התפעלותם בביטול תמידי. וז"ש ולילה ללילה יחוה דעת, שהם ע"ס דמל' שמאירים בעולמות להמשיך להם דעת, כמשנ"ת בזהר. וז"ש[39] ג"כ ובדעת חדרי' ימלאו כל הון יקר, ופי' בזהר[40] שהן אדרין עילאין, שהם מלאכים עליונים כידוע, וד"ל.

והנה, עתה יש להבין מהיכן נמצא אור[41] הדעת במל' דאצי' עצמה, שהוא מקור כל הנבראים, להמשיך להם דעת, אחר שנק' בשם נוק', ונשים דעתן קלות[22], ואין בהם בחי' הדעת בשלימות כמו בזכרים, דכתיב[7] והאדם ידע וכיוצא, והרי כתיב[42] גם בלא דעת נפש לא טוב, שבלתי המשכת הדעת במל' שאז נק' נפש לא טוב כו', וד"ל. אך הנה יובן ע"ד הנ"ל בבחי' המשכת הדעת מבחי' המל' בעולמות, כך נמשך בחי' הדעת למל' מבחי' ז"א, וזהו כל עיקר ענין כוונות הנענועים דלולב בחזה דז"א, ששם עומדת בחי' נוק' וכו', כדי להמשיך משם דעת לנוק', כמ"ש במ"ח.

ולהבין ביאור הדברים, הנה תחלה יש להבין בכללות ענין הנענוע לוי"ו רוחות דוקא, מזרח מערב כו'[43] מעלה מטה. כי ידוע דבחי' המדות דז"א הן חג"ת נה"י, וכאו"א כלול מזולתו[44], כמו החסד כלול מהגבורה, ונק' גבורה שבחסד, והוא עד"מ מירידות גשמים ששרשן גשמי נדבה של חסד וברכה, וכמ"ש[45] גשם נדבות תניף, ונק' גשמי ברכה, והן יורדין בגבורה[46], פי' בגבורה, בבחי' צמצום, והוא מה שמתחלקין לטיפין טיפין, וזה הצמצום בהתחלקות הוא שירוה את הארץ ותוליד ותצמיח[47], ואם הי' יורד בשטף הי' מבול על הארץ וכידוע, אם כן זה הצמצום נק' גבורה שבחסד, להיותו עיקרה בבחי' חסד להשפיע, רק כדי שיוכל החסד לבא בארץ מוכרח להתצמצם לחלקים, כמ"ש במ"א[48]. או עד"מ הרב שמשפיע שכל לתינוק במיעוט דברים כדי שיוכל לקבל, שזה המיעוט והצמצום הוא לטובתו שיוכל לקבל השכל, שאם ירבה לו דברים יתבלבל לגמרי. או עד"מ כשנותנים מאכל לתינוק, [רסד, ג]

---

30) לכן כשהלב שמח שאז הבל החזה בבחי' התפשטות דוקא, אז יוצא גם כח הדיבור בהתרחבות: בסה"מ תקס"ח שם (ע' תמד): „מנקב החזה, והיינו כאשר החזה בבחי' התפשטות דוקא".

31) ראה לעיל שדמ, סע"ד. וש"נ.

32) ראה לעיל שנז, סע"ב. וש"נ.

33) תרגום אונקלוס בראשית ב, ז. זח"ג שא, ב. תקו"ז תכ"ב (סח, סע"ב).

34) ראה סה"מ תקס"ה ח"ב ע' תרפב. תרפח. ספר השיחות תורת שלום ע' 245. ספר הערכים ערך אדם ס"י (כרך א ע' קנד). וראה עוד בענין שרש הדיבור בבחי' הכתר – לקמן שצז, ג ואילך. וש"נ.

35) תהלים יט, ג. וראה זח"ב קלו, א.

36) תמידיות: כ"ה בסה"מ תקס"ח שם. אבל בדפוסי הסידור: ממשיכים.

37) נחמי' ט, ו.

38) תהלים יט, ב.

39) משלי כד, ד.

40) ראה זח"ב קכג, א. זח"ג קלו, א. רפט, סע"ב. רצו, א.

41) אור: בסה"מ תקס"ח שם: בחי'.

42) משלי יט, ב. וראה ע"ח שער מח פ"ב.

43) כו': בסה"מ תקס"ח שם (ע' תמה): צפון ודרום.

44) ראה לעיל יח, ד. וש"נ.

45) תהלים סח, י.

46) ראה תענית ב, א.

47) ע"פ ישעי' נה, י.

48) ראה לעיל צט, ד ואילך. וש"נ.

שממעטין ומצמצמין אכילתו, שלא יוזק התינוק בריבוי האכילה, שאין מניעת הנותן בשביל רעתו ולענשו בזה, אלא אדרבה לטובתו שלא יוזק, וחסד הוא עושה עמו במה שממעט ומונע ממנו המאכל, וכיוצא בזה. וכך יובן למעלה בבחי' חסד עליון, שיש בחי' גבורה שבחסד למעט ולצמצם אור החסד, שאינו צמצום מצד מדה"ד והעונש, אלא אדרבה בשביל חסד וברכה, ונק' גבורות ממותקות בחסדים כידוע. וכמ"כ יש בהיפך בחי' חסד שבגבורה, שהוא מדה"ד והעונש נק' גבורה, אך שכלול מבחי' חסד, והוא למעט העונש ושיבא בדרך חסד, וכמ"ש[49] בסנחריב והשמיע ה' את הוד קולו, שקול זה הי' גילוי חסד עליון, אך נשרפו ונענשו מחמתו, הגם[50] שבא בדרך חסד, או כמו שמשלם לשונאיו אל פניו להאבידו[51], שמשלם לע' שרים רב טוב וחסד כדי להאבידם בזה, שנמצא הדין והעונש בא ע"י החסד, וכן אם רעב שונאך האכילהו לחם כי גחלים אתה חותה על ראשו כו'[52], וכיוצא בזה למעלה דכתי'[53] עת אשר שלט האדם באדם כו', וכמ"ש במ"א[54], וד"ל. והנה עד"ז יש בחי' התכללות בכל מדה ומדה שבז"א דאצי'.

אך כדי שיהי' התכללות בכל מדה, צריך שיהיה ע"י בחי' ממוצע הכוללם יחד, והוא אור הדעת המתפשט בכל המדות כידוע[55]. כמו כאשר צ"ל בחי' התכללות הגבורה במדת החסד, הנה הוא בא ע"י מדת הדעת דוקא הכוללם יחד, וכן בהתכללות מדת החסד במדת הגבורה הוא ע"י הדעת, כי הדעת הוא מתפשט בכל מדה בפרט, וע"כ אינו נמנה עם ו' מדות חג"ת נה"י כו', וכמו שכללות התכללותן הוא ג"כ בדעת, כידוע[56] שהדעת כולל חו"ג בעצמו, כך כל פרטי התכללות שבכל מדה הוא ע"י הדעת. והוא שרש ענין המשכת הדעת לוי"ו רוחות מזרח ומערב כו' ע"י נענועים שבלולב. כי בבחי' החזה דז"א הן בחי' ו"ק דז"א, שהן חג"ת נה"י, ונק' ג"כ ו"ק מזרח מערב כו', כמ"ש[57] הנה מקום אתי, וכמ"ש בפרד"ס[58] דדרום הוא בחי' חסד, וצפון הוא בחי' גבורה, ומזרח ת"ת, ומעלה ומטה הם נו"ה, ויסוד במערב, ששם שקיעת השמש, כמ"ש[59] ובא השמש כו', ולכך השכינה במערב[60] לקבל משקיעות אור השמש. וצריך להמשיך בחי' הדעת בכל מדה, שהוא לכל רוח שבו"ק, הראשון לדרום שהוא אור החסד, כדי שיוכל להיות בו בחי' התכללות ע"י הדעת כנ"ל, והב' לצפון בחי' הגבורה, והג' למזרח בת"ת, והד' והה' בנצח והוד שהוא מעלה ומטה כו'.

והמשכה זו באה ע"י הנענוע דוקא, כי שרש בחי' הלולב לו לב[32], פי', שהמל' הנק' לב[61] הנה עומדת בחזה דז"א, ששם ו' מדות כלולים כאו"א מו' שעולה מספר ל"ו, והמשכה של בחי' דעת דז"א נמשך תחלה לו"ק דז"א, שהוא[62] בחג"ת דילי', ע"י ג' נענועים שמנענע בכל צד. כי הטעם לג' נענועים דוקא, להיות כי בחי' הדעת הוא הממוצע ג"כ בין חו"ב[63], ונכללו בו הארת חו"ב יחד, וכמ"ש במ"א[64] ע"פ מאמר הזהר[65] ע"פ[66] יום ליום יביע אמ"ר אש מים רוח, שהדעת נק' רוח כלול מאש ומים[67], שהם חסדים דאבא וגבורות דאימא, ויום ליום יביע היינו שנמשך אמר זה שהוא בחי' חב"ד בכל יום ויום בו"ק דז"א, וגם כאן [רפד, ד] עיקר ג' נענועים שמנענע לכל רוח הוא להמשיך כל מדה מבחי' מוח הדעת, ומפני שכלול מחו"ב[68] דאצי' ע"כ צריך לנענע ג' פעמים, ואזי יש בחי' חב"ד בכל מדה, אך עיקר המתפשט במדות הוא הדעת, וחו"ב ממילא נגררים ונמשכים אחריו כי כלולים בו, וע"כ עיקר הוא הנענוע הג'. והנה, אחר שנמשך בחי' הדעת בכל ו"ק דז"א שבחזה דילי', אז מיד נמשך מבחי' דעת זה ג"כ בנוק' דז"א שעומדת בחזה דילי' כנ"ל, וזהו פי' לולב לו לב, פי' לו הן ו"ק דז"א, שהן ו' רוחות, ראשון לדרום כנ"ל, כאו"א כלול מו' שעולה מספר ל"ו, ומהם נמשך למל' שנק' לב. וזהו שכתוב במ"ח דעיקר תוכן כוונות הנענועים דלולב הוא להמשיך דעת לנוק' דז"א ג"כ, להיות כי נשים דעתן קלות, כי בחי' הדעת שלהם כלול בדעת דדכורא, כמ"ש בע"ח פי' חכמות בחוץ תרונה[69], מוחא תתאה דאתכליל במוחא עילאה, וע"י

49) ישעי' ל, ל. וראה לעיל נח, רע"ג. וש"נ.

50) הגם שבא: בסה"מ תקס"ח שם: „והיינו מדת הדין הבא".

51) ע"פ ואתחנן ז, י. וראה פרש"י עה"פ. פרש"י תענית יא, א. ובכ"מ.

52) משלי כה, כא־כב (בדילוג).

53) קהלת ח, ט. וראה זח"ב צה, ב ובנצו"א שם. תו"א וישב כו, סע"ג ואילך. לקו"ת שמע"צ צא, א. סה"מ תקס"ד ע' קסו־קסז. תקס"ה ח"א ע' יח (נוסח א). כא (נוסח ב). תקס"ו ח"א ע' קפג ואילך. קצז. רלב ואילך. רמד ואילך. לעיל מג, ב. ועוד.

54) בענין חסד שבגבורה – ראה לעיל נח, ג־ד. וש"נ. ובענין עת אשר שלט האדם באדם – ראה הנסמן בהערה הקודמת.

55) בענין התפשטות הדעת במדות – ראה לעיל רסו, א. וש"נ. ובענין שעי"ז נעשה התכללות המדות – ראה לקו"ת נשא כח, א. מטות פז, ד. מאמרי אדה"ז מארז"ל ע' שה. תמ. תקס"ו ח"ב ע' תרה. תריג. לעיל רסו, ד. סה"מ אעת"ר ס"ע קכ ואילך. ועוד.

56) ראה לעיל ט, סע"ד. וש"נ.

57) תשא לג, כא. וראה לעיל קכב, א. וש"נ.

58) שער ג פ"ה. שער ח פכ"א. וראה לעיל קלח, א. וש"נ.

59) קהלת א, ה. וראה גם (בענין שמש) לעיל קו, סע"ד. וש"נ.

60) ראה ב"ב כה, א־ב.

61) ראה תקו"ז תכ"א (מט, ב). פע"ח שער ר"ח פ"ג. פרדס שער כג ערך לב. מאו"א ל, ג. תו"א תצוה פה, ב. לקו"ת מטות פה, ג. ועוד.

62) שהוא בחג"ת: בסה"מ תקס"ח שם (ע' תמו): „דהיינו בחזה".

63) ראה לעיל רסו, א. וש"נ.

64) ראה מאמרי אדה"ז מארז"ל ע' קצו. תקס"ד ע' רנג.

65) ראה לעיל קא, ג. וש"נ.

66) תהלים יט, ג.

67) ראה בזה שהדעת נק' רוח – ספר הערכים ערך אויר ס"י סק"א (כרך ב ע' רכז). וש"נ. וראה עוד בזה שהרוח כלול מאש ומים – ספר הערכים שם סעיפים א־ה (ע' רי ואילך). וש"נ.

68) מחו"ב: כ"ה בסה"מ תקס"ח שם. אבל בדפוסי הסידור: חו"ב.

69) משלי א, כ. לע"ע לא מצאתי בע"ח ענין זה בפי' הפסוק חכמות בחוץ גו'. ולהעיר מזח"ג רסב, א (הובא ונתבאר לעיל יא, א ואילך).

המשכת הדעת ע״י נענועים דלולב בו״ק דז״א ממילא נמשך בחי׳ דעת לנוק׳ ג״כ, והוא ע״י חיבור האתרוג בלולב, כמ״ש בפע״ח שער הלולב[70], וד״ל (וזהו יום ליום יביע אמר, בו״ק דז״א, ואזי ממילא לילה ללילה[66], שהם י״ס שבמל׳, יחוה דעת[66] גם לג׳ עולמות דבי״ע, כנ״ל באריכות, וד״ל).

ועתה יש להבין שרש ענין פרטי׳ ד׳ המינים שבלולב הדס וערבה ואתרוג, למה דוקא ע״י ד׳ המינים הללו נמשך בחי׳ המשכה הנ״ל, וכמ״ש[71] ולקחתם לכם פרי עץ הדר וכפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל. הנה ידוע[72] שבחי׳ המשכות אא״ס אינו אלא במקום בחי׳ היחוד דוקא, היינו המקום שיש אחדות ולא במקום שיש פירוד, כי בבחי׳ האחדות שהוא בחי׳ התכללות אז יוכל לשרות שם בחי׳ אור אח״פ למהוי אחד באחד, אבל במקום הפירוד שהוא בחי׳ התחלקות לא ישכון שמה אור אחדות הפשוטה. ומזה הטעם לא נחרב בית שני כ״א מפני שנאת חנם[73], שהוא בחי׳ הפירוד וההתחלקות, שלא ישכון שמה בחי׳ אח״פ מעצמות אא״ס. והנה[74], בד׳ המינים הללו יש בכאו״א בחי׳ היחוד וההתכללות, דהלולב כל עליו מתאחדים יחד באחדות גמור[75] עם השדרה, וכולם דבוקים ומאוחדים זב״ז כאלו הם גוף א׳, וגם ההדס עליו משולשים תלתא בחד קינא כידוע[76], שהוא בחי׳ היחוד וההתכללות בג׳ עלין יחד, וגם נק׳[71] ענף עץ עבות, שענפיו חופין את העץ[76], שהוא מורה היחוד שא׳ מחפה על חבירו עד שנראה כחיפוי א׳ כאשר כל א׳ עולה על גבי חבירו כידוע, לכך נק׳ עבות כו׳, וערבי נחל נק׳ במס׳ שבת[77] גבי והאח לפניו מבוערת[78] מאי האח אחוונא, ופי׳ רש״י[79] מפני שגדלים באחוה, שהוא שגדלים בחיבור ודיבוק א׳ כרעים האהובים באחוה, שזהו בחי׳ היחוד וההתכללות ג״כ, ואתרוג שנק׳ פרי עץ הדר, שדר באילנו משנה לשנה[80], הוא ג״כ מפני שיש בו היחוד וההתכללות, כי כל פרי שאינו מתקיים משנה לשנה הוא [רפה, א]

70) שער הלולב פרקים א־ג.
71) אמור כג, מ (בדילוג).
72) ראה לעיל רסז, ג. וש״נ.
73) ראה יומא ט, ב.
74) בהבא לקמן (בפיסקא זו) — ראה לעיל שפא, סע״ג ואילך. וש״נ. ולכאורה נראה שהמבואר בסה״מ תרל״ז ח״ב ס״ע תריג ואילך (נסמן לעיל שם הערה 3) מיוסד (גם) על הבא לקמן במאמר זה.
75) גמור: בסה״מ תקס״ח שם: אחת. ולהעיר מרמ״א או״ח סתרמ״ה ס״א. שוע״ר שם ס״ה.
76) ראה סוכה לב, ב.
77) כ, א.
78) ירמי׳ לו, כב.
79) כ״ה בכ״מ בדא״ח — דפרש״י שערבה נק׳ אחוונא מפני שגדלים באחוה. אבל בפרש״י שבת שם כתב רק דאחוונא הוא ערבה. וראה לעיל שפג, סע״ב ואילך ובנסמן שם.
80) סוכה לא, ב. לה, א.

מפני שינוי העתים דקור וחום בקיץ וחורף, שמתפעל מהם ואינו יכול לסבול ב׳ הפכים כמו קור ואח״כ חום, וע״כ יתקלקל וירקב ולא יתקיים, אבל פרי האתרוג אינו מתפעל משינויים הללו, דהיינו שיכול לסבול כל מיני שינויי העתים הנ״ל בעצמו ויתקיים, מפני שהוא בבחי׳ היחוד וההתכללות, ע״כ יסבול בעצמו כמה מיני הפכים יחד. והנה, ע״ד דוגמא בב״א, הנה מי שהוא בבחי׳ יש ודבר לא יסבול רק כפי טבעו, אבל מי שהוא בבחי׳ ביטול היש יסבול גם הפכו, או כמה מיני הפכים, כאסקופה הנדרסת לסבול לכל אדם[81], והוא שאמרו[82] לעולם יהא אדם רך כקנה כו׳, ומובן מזה שסיבת הסבלנות מכמה הפכים באה דוקא מבחי׳ הביטול שלא נראה ליש ודבר כלל, ומזה יבא סיבת האחדות עם הכל, כי הוא בחי׳ אין, שמשים עצמו כאלו אינו, והוא בחי׳ מ״ה, כמ״ש משה ע״ה ונחנו מה[83] כידוע. ע״כ מזה הטעם לא ישכון אור אחדות הפשוטה שנק׳ בחי׳ אין האמיתי רק בדבר שהוא בבחי׳ יחוד כנ״ל, לפי שסיבת בחי׳ היחוד בא מבחי׳ ביטול כאין, ובכל דבר שהוא בבחי׳ ביטול שמה דוקא ישכון הארת אור א״ס שנק׳ אין האמיתי, משא״כ בבחי׳ יש כידוע. ונמצא הכל ענין וטעם א׳, משום דבבחי׳ יש נמצא הפירוד, ובבחי׳ ביטול כאין נמצא בחי׳ היחוד כו׳, ע״כ נבחרו ד׳ מינים הללו דוקא, מפני שהן בבחי׳ היחוד כנ״ל, שהוא בבחי׳ ביטול ואין כנ״ל, כדי שישכון ויומשך על ידן בחי׳ אח״פ שנק׳ אין האמיתי כו׳, וד״ל[84].

והנה, עדיין יש להבין, למה דוקא במצות נטילת לולב צ״ל בדבר שהוא בחי׳ האחדות והביטול כנ״ל, ולא בשאר מצות כו׳. אך הענין כנ״ל, משום דעיקר מצות נטילת לולב הוא להמשיך בחי׳ הדעת בנוקבא בחזה דז״א, שהוא ענין לולב לו לב, ומשם לנוק׳ דז״א, שהוא האתרוג שבסיום הלולב, וידוע שבחי׳ הדעת הוא מבחי׳ קו האמצעי[85] שעולה עד הכתר[86], לפי שהדעת כולל ב׳ הפכים דזעיר ונוק׳[87], וגם כולל ב׳ הפכים דחו״ב[88] שנק׳ או״א, ע״כ בהכרח שיש בבחי׳ דעת מבחי׳ אין יותר מבכל הספי׳, וע״י דוקא יומשך מבחי׳ אין האמיתי כו׳, דאין הארת אין האמיתי דאור א״ס רק בבחי׳ אין (וכמשל כח הצומח שאינו מתלבש רק כשנרקב

81) ע״פ לשון חז״ל — עירובין צח, א. וראה אדר״נ ספכ״ו. מסכת דרך ארץ זוטא רפ״א וספ״ג. פרש״י משלי ו, ג.
82) תענית כ, סע״א ואילך.
83) בשלח טז, ז־ח.
84) וראה המובא מכאן בענין הד׳ מינים שהם מבחי׳ אין וההמשכה שע״ז — אוה״ת משפטים ע׳ א׳קיב. סוכות ע׳ א׳תשלח. ביאוה״ז לאדהצ״צ ח״א ע׳ ח. וראה גם לעיל שפג, ג.
85) ראה זח״ג קנג, ב. ע״ח שער א ענף ב. פרדס שער ו פ״א. שער ז פ״א ופ״ב. ובכ״מ.
86) ראה לעיל ח, רע״א. וש״נ.
87) זעיר ונוק׳: בסה״מ תקס״ח שם (ע׳ תמח): דחו״ג. וראה לעיל ט, סע״ד. וש״נ.
88) ראה לעיל עז, ג. וש״נ.